

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, II

(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Ramón Piñeiro: cronobiografía e cartas

Luís Alonso Girgado
Teresa Monteagudo Cabaleiro

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

DIRECCIÓN XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Conseleiro de Educación e Ordenación Universitaria:

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Director Xeral de Política Lingüística:

XESÚS P. GONZÁLEZ MOREIRAS

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS (“Deshabitada espera”, detalle)

Imprime:

Gráficas ATV

ISBN:

84-453-3677-0

Depósito Legal:

C-2458-2003

ÍNDICE

1. <i>Cronobiografía</i>	9
2. <i>Cartas</i>	61
2.1. Arredor das cartas de Ramón Piñeiro.	63
2.2. Cartas a Antón Avilés de Taramancos	71
2.3. Cartas a Carlos Casares	79
2.4. Cartas a Pilar Cayón Fernández	83
2.5. Cartas a Rafael Dieste	85
2.6. Cartas a Manuel María	91
2.7. Carta a Manuel Meilán	99
2.8. Cartas a Eduardo Moreiras	101
2.9. Cartas a Luís Pimentel	107
2.10. Cartas a Claudio Rodríguez Fer e Carme Blanco	111
2.11. Cartas a Pilar Vázquez Cuesta	115
2.12. Cartas a Carlos Zubillaga Barrera	119
(Presentación de Carlos Zubillaga Barrera)	

Ramón Piñeiro López (1915 - 1990)

1. Cronobiografia

Ramón Piñeiro López (1915-1990)

1915.- Ramón Piñeiro López nace o día 31 de maio na parroquia de Armea, no concello de Láncara (Lugo). Foron os seus pais Salvador Piñeiro García e Vicenta López Fernández. O matrimonio tivo oito fillos, aínda que tres deles non sobreviviron á primeira infancia. Sara, a irmá pequena de Ramón, viviu con él e a súa muller Isabel en Santiago durante moitos anos, e continúa a vivir na mesma casa da rúa Xelmírez. A familia paterna, os Piñeiro, eran coñecidos en Láncara como "Os de Baixo", a caste da "Casa de Baixo" e tiñan sona de tolos e intelixentes. O pai andivo sempre metido en negocios no pequeno comercio e foi home interesado pola cultura e pola formación dos seus fillos. A nai emigrara a Bos Aires, onde estivo dous anos, para facer algúns cartos e contribuír así á construción da casa familiar, na que traballaba ó tempo que atendía os labores do campo.

A nenez de Ramón Piñeiro transcorre no seo dunha familia modesta que coñece as dificultades económicas. É un rapaz solitario que vive illado e amosa unha tendencia a fantasear e inventar xogos. De carácter tímido e retraído, empeza a escribir pola súa conta, como se fora un xogo, aínda que o seu pai –que lle ensinara a ler– non

era partidario de que aprendera a escribir antes de que entrara na escola, feito que acontece cando o neno tiña seis anos e xa lía ben e coñecía algo de ortografía e as elementais regras matemáticas.

1921-1923.- Ingresna na escola, aínda que xa sabía ler e escribir, pois xa lle tiñan ensinado seus pais. O feito de que don Salvador –seu pai– fose un bo calígrafo, e a curiosidade do neno, que, coa axuda da nai, empregaba os garabullos para escribir sobre a cinsa e a auga e trazaba as primeiras letras sobre a mesa da cociña, foron factores que coadxuvaron a esa prematura aprendizaxe. Durante a súa infancia en Armea realiza as tarefas que desenvolvían os rapaces campesiños daquela, axudando nos traballos da casa. Cando contaba só sete anos viaxa co seu pai a Lugo polas festas do San Froilán e descobre por primeira vez a luz eléctrica e o tren, que lle causan unha fonda impresión.

1924-1928.- En 1924, cando ten nove anos, marcha –coa súa irmá maior e a súa nai– a Lugo para facer o exame de ingreso e cursar o Bacharelato Elemental. Nesa etapa luguesa esperta o seu interese de lector. Le nestes anos os habituais tebeos e algunhas novelas de aventuras. Interesoulle moito a colección Los Poetas, na que mercou libros poéticos de Ossián, Dante e Petrarca. Foi na pequena escolma de poesía galega que publicara W. Fernández Florez, onde leu por primeira vez a Rosalía de Castro.

1928-1931.- De novo en Armea, traballa na casa familiar axudando ós pais. Afecciónase a ler a prensa. Sofre unha pequena crise espiritual. Le con avi-

dez algúns libros que o pai tiña na casa e outros que el mesmo mercara en Lugo. Queda impresionado coa lectura de Ortega e Valle-Inclán. Un mozo amigo seu fala co seu pai e aconséllalle que non desaproveite as calidades do rapaz para o estudio.

En 1931 marcha a Sarria, onde vive na casa familiar dun amigo de seu pai, Pedro Cortiñas, a quen lle leva as contas e lle xestiona a correspondencia da súa ferraxería. Esta familia estaba subscrita ó xornal madrileño *El Sol*, dos máis prestixiosos daquela, e Ramón subscribiuse a *El Pueblo Gallego* pola tendencia galeguista desta publicación, na que leu por primeira vez a Ramón Otero Pedrayo. Estas lecturas mantíñano informado dos feitos máis salientables da política.

O 14 de abril de 1931 proclamouse a II República. Ramón Piñeiro contaba tan só deza-seis anos e había pouco que chegara a Sarria. Durante a campaña das primeiras eleccións republicanas asiste a un mitin no que participaban Xulio Sigüenza, Ánxel Fole e Lois Peña Novo, este último é o que máis o impresiona co seu discurso de sentimento galeguista. Daquela adoitaba seguir con grande interese a intervención dos deputados galegos en Madrid.

No mes de xuño, na estación do tren, ve a Otero Pedrayo e Castelao, que daquela participaban na campaña das eleccións ás Cortes Constituíntes nas que os dous conseguiron escano de diputado.

A breve etapa en Sarria significará o primeiro achegamento ó galeguismo dun Ramón Piñeiro

aínda adolescente que vive con admiración e entusiasmo a actividade dos galeguistas: son tempos de aprendizaxe e formación.

...Meu pai levoume á escola cando cumprín os seis anos, porque esa era a idade legal de iniciar a escolarización. Pero cando me levou á escola, eu xa sabía ler con soltura e sabía escribir en letra de imprenta, e tamén sabía algo das catro regras, non lembro exactamente canto porque despois de empezar a escola seguí practicando as contas na casa e sempre ía máis adiantado na casa que na escola. Como é natural, o mestre formou un grupo de nenos que ingresabamos na escola para nos iniciar na lectura e na escritura. Como eu ía máis adiantado, aburríame cos exercicios de ler e escribir porque os facía axiña e logo, sobrábame tempo. Os primeiros días estaba moi contraído en min mesmo e limitábame a observar timidamente os movementos do escolante. Despois, cando me fun sentindo máis tranquilo, no tempo libre empecei a fantasear e, sen me decatar, moitas veces isolábame do ambiente e mergullábame nun mundo imaxinativo no que, en lugar das angueiras escolares, xurdían ideas, figuras e conversas interiores como cando estaba xogando só na miña casa, ou na horta, ou na eira. Con frecuencia me viña á mente a preocupación do tren, pois que me intrigaba moito o feito –para min completamente inconcebible– de que puidese correr de seu sen cabalos que puxasen del...¹

1932.- A finais do ano, despois de pasar uns meses na aldea, deixa Sarria e volve a Lugo para cursar os

¹ Ramón Piñeiro, "Da miña acordanza", en *Grial*, tomo XXIX, nº 111, 1991, pp. 346-347.

seus estudos de Bacharelato Superior. En Lugo asiste ó mitin galeguista celebrado no Teatro Principal no que falan Valentín Paz Andrade, Ramón Suárez Picallo e Alfonso Rodríguez Castelao, quen o cativou co seu discurso. Daquela Ramón Piñeiro identificouse co galeguismo e sentiuse un galeguista máis, aínda que sen establecer un vínculo directo co grupo.

Funda, en compañía doutros amigos do Instituto, as Mocidades Galeguistas de Lugo, nas que traballa como secretario de cultura. Daquela coñece a Otero Pedrayo, a quen acompaña cando este é convidado polo grupo para dar unha conferencia no Instituto. Neses mesmos anos coñece tamén a Ánxel Fole, Pepe Gaioso e Luís Pimentel, personaxes da vida cultural luguesa que el sempre estimou como os seus verdadeiros mestres.

1933.- A súa participación no movemento galeguista intensifícase progresivamente; en outubro viaxa a Santiago como representante dos dirixentes galeguistas de Lugo con motivo da reunión celebrada para deseñar a estratexia do Partido nas eleccións que se celebrarán ese mesmo ano. Coñece persoalmente a Alexandre Bóveda e a Castelao, quen o propón como membro da comisión encargada de entrevistarse en Santiago co doutor lugués Alonso Hortas para convencelo de que encabece a candidatura galeguista como independente pola provincia de Lugo. Nesta visita a Santiago coñece a Luís Seoane, quen será grande amigo de Ramón Piñeiro. Visita as instalacións da Editorial Nós, na rúa do Vilar e alí coñece a Ánxel Casal e Camilo Díaz Baliño.

Debido a unha doenza debe abandonar os estudos e ocupa o seu tempo libre na política.

Con motivo das eleccións daquel ano, por Lugo pasaron numerosas personalidades coas que facía parladoiro no café Méndez Núñez pola noite ata ben entrada a madrugada. Daquela coñece en Lugo a Ramón Cabanillas, quen viaxara a esta cidade na busca de información sobre o cacique Pepe Benito para unha das súas obras literarias.

1934.- O día 25 de xullo, xunto co seu amigo Marino Dónega, asiste ó acto de ingreso de Castelao na Real Academia Galega, que se celebra pola mañá no salón de sesións do Pazo Municipal da Coruña. Nos xardíns de Méndez Núñez falan con Ánxel Casal e con Castelao, que lles amosa un exemplar da primeira edición da súa novela *Os dous de sempre*.

Pola tarde, xunto con outros integrantes do Partido Galeguista, viaxa a Santiago, onde ás doce da noite ten lugar o chamado Mitin das Arengas na Praza da Quintana. Falan significados galeguistas, entre eles Castelao e Ramón Piñeiro; este último, a proposta de Otero Pedrayo.

Le a *Teoría do nazonalismo* de Vicente Risco, que lle interesa polo que ten de defensa dos intereses de Galicia. Coñecerá persoalmente a Risco en 1935, no café Roma de Ourense, pero terá pouco trato con el. Tampouco lle satisfai plenamente a lectura de *El federalismo* de Pi i Mar-

gall; sen embargo, pensa que a fórmula dun federalismo que non cuestionase a unidade do Estado sería a axeitada para Galicia. Rexeita o particularismo e o soberanismo das teses nacionalistas como a de Risco.

1935.- Organiza o mitin do Partido Galeguista en Lánacara, que se celebra a comezos do mes de xullo. As súas palabras de presentación dos oradores constitúen unha afirmación de fe galeguista.

O 25 de xullo participa novamente no Mitin das Arengas, en Santiago. Tamén fala no acto Castelao, daquela desterrado en Badaxoz.

...Para min non deixaba de ser misteriosa aquela fogaxe entusiasta expresada asisadamente polo meu amigo. [Ramón Piñeiro]. Un paradoxo. Xa que, como dixen, tratábase dun rapaz tímido –polo menos aparentemente–, propenso a gardar silencio, que só rompía cando era estrictamente necesario para sacar ós seus amigos da pochanca dialéctica na que se poideran meter, especialmente falando de Galicia e da súa interpretación no eido da cultura. Eran lectores da *Revista de Occidente*, de *Cruz y Raya*, de *Leviatán* e, desde logo *Nós*, sen esquecer cada dous por tres ó *Ronsel*, que botara en Lugo seis números no ano 1924. Lían tamén a revista francesa *Temps Modernes* e algunha alemana que agora non lembro. Naquela hora as tertulias aínda estaban vixentes e viñan sendo do máis pintoresco e divertido...

...O Lugo enteiro da nosa mocidade era un centro universitario de primeira orde. As festas, as feiras, as aldeas dos arredores, as excursións, eran clase que un recibía de folklore, de socioloxía, de economía, de flora, de fauna, de arte e mesmo de filoloxía. Se é que, naturalmente, o bo tempo axudaba. Senón, as aulas que nos acollían eran o Bar Nemesio, o Café Metropol, o Café Lugo, o Café Méndez Núñez... Pero o Círculo de las Artes era a aula magna na que se impartían e recibían leccións de varia índole, dictadas con inxenio, gracia e fermosura. Relatos coma o titulado por Fole «El moucho en la alameda», máis tarde incluído en *Cartafolio de Lugo*, cun protagonista, tamén lugués e poeta, dunha gracia e dunha elegancia pouco comúns. Aludo a Luís Pimentel, outro amigo inesquecible, aínda que menos pintoresco e anecdótico. Era algo máis vello ca nós e moi relacionado co propio Fole e con Ramón Piñeiro.²

1936-1938. Participa na III Asemblea das Mocidades Galeguistas que ten lugar en Ourense (2 e 3 de maio) como representante de Lugo e Láncara. Nese mesmo mes reúnese por última vez con Castelao, co que comenta a problemática situación política que se está a vivir.

No mes de xuño viaxa a Viveiro en calidade de secretario do Comité Provincial do Partido

² Marino Dónega, "Perfil humano" en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, p. 33.

Galeguista. Acompaña Alexandre Bóveda, quen sostíña a necesidade do Estatuto para que o galeguismo callase na opinión pública. Pola súa banda Ramón Piñeiro considera que non é o momento oportuno para o Estatuto pola falta de forza e pola pouca representatividade do Partido Galeguista. A súa actitude é pesimista.

O 18 de xullo unha parte do exército sublévase contra o goberno da República e comeza a Guerra Civil. En Lugo créase unha comisión permanente formada polos partidos políticos e de acordo co gobernador civil para seguir os acontecementos; os representantes do Partido Galeguista son Ramón Piñeiro e Ánxel Fole. Pasan os días e a situación complícase cada vez máis, son moitos os detidos e mesmo os asasinados (o 17 de agosto Alexandre Bóveda en Pontevedra; o 19 de agosto Ánxel Casal en Santiago...). Ramón Piñeiro é avisado de que se presentara unha denuncia contra el acusándoo de que estivera no goberno civil e que levaba armas. Decide abandonar Lugo e refuxiarse en Armea. Alí foi protexido por un falanxista local compañeiro de escola, como soubo moitos anos máis tarde.

O seu amigo Pepe Gayoso advírtelle da súa perigosa situación, non debe permanecer na súa aldea. A denuncia que presentaran finalmente fora retirada, pero sería máis prudente que se incorporase ó exército, xa que estaría máis seguro na fronte. Enrolado no bando dos sublevados, ingresa como soldado de infantería no cuarto batallón do Rexemento Zaragoza nº 30 e conta sempre coa protección de Antonio Rosón.

Na fronte supera con moita sorte algunhas situacións de grave risco. Reflexiona sobre a violenta irracionalidade dos feitos, sobre a barbarie desatada na guerra. A guerra sumiuno na depresión e no abatemento. Fondamente afectado polos acontecementos, decide estudar Filosofía para entender as actitudes e conducta do ser humano.

1939.- Rematada a Guerra Civil, volve a Armea. Ese verán reúnese en Santiago con Marino Dónega e Xaime Illa Couto (moitos compañeiros do partido morreran, estaban no cárcere ou marcharan ó exilio como Castelao ou Luís Seoane). Na xuntanza houbo opinións encontradas. Xaime Illa Couto pensaba que se debía iniciar a reconstrución de inmediato do Partido Galeguista, fronte a Ramón Piñeiro que prefería agardar a ver cómo se desenvolvían os feitos e se clarificaba a situación internacional (o poder das forzas antidemocráticas crecía en Alemaña e Italia). En setembro comeza a II Guerra Mundial en Europa e o imparabile avance de Hitler afouta os vencedores da Guerra Civil española. Sería unha temeridade tentar reconstruír o Partido Galeguista na clandestinidade.

1940-1941.- Vive en Lugo pendente dos acontecementos da II Guerra Mundial polo que poden afectar ó réxime de Franco. Viaxa a Santiago e mais a Vigo e reencontra ós seus amigos do Partido Galeguista que pensan nas posibilidades de reconstrucción do galeguismo. Fala con Marino Dónega e Illa Couto e rexeita a proposta de Ramón de Valenzuela de reconstruír o Partido Galeguista tendo unicamente en conta ó bando republicano.

Piñeiro contacta con Fernández del Riego e Gómez Román –secretario xeral do Partido Galeguista– e comeza a rolda de conversas cos galeguistas: Plácido Castro, Ánxel Fole, Mariñas del Valle, Carballo Calero, etc.

En agosto de 1940 matricúlase, en réxime oficial, como alumno de Filosofía e Letras da Universidade de Santiago. Cursará os dous primeiros anos da carreira. A finais de 1941 solicita o traslado de expediente á Universidade de Madrid para continuar os estudos de especialidade en Filosofía pura. En 1942 estará xa en Madrid cursando eses estudos.

1942.- Ramón Piñeiro trasládase a Madrid para cursar a especialidade de Filosofía pura, pois estudiara na Universidade de Santiago os dous primeiros anos de Filosofía e Letras.

Na capital intégrase no grupo galeguista que alí funcionaba (Álvaro Gil, Fermín Penzol, Xosé Ramón Fernández-Oxea e Evaristo Mosquera entre outros), pero tamén mantiña relación con nacionalistas cataláns e vascos e mesmo compartía o cuarto da súa pensión na rúa Longoria, 10, con Koldo Mitxelena. Daquela o Partido Galeguista, o Partido Nacionalista Vasco e os nacionalistas cataláns integraban, xunto con outras organizacións clandestinas (PSOE, UGT, CNT, Federación Agraria, etc), a Alianza Nacional de Forzas Democráticas, que tiña como obxectivo o restablecemento da República, a posta en vigor dos tres Estatutos de Autonomía, o nomeamento dun goberno de coalición que convocase eleccións constituíntes e a estruturación federal do Estado.

1943-1944. Os norteamericanos liberan Italia; pola súa banda, os rusos interrompen o avance de Hitler na Unión Soviética.

Os partidos políticos clandestinos restablecen as súas actividades, posto que observaban a nova situación e esperaban que Hitler e Mussolini foran derrotados e que se restauraría a democracia mesmo en España.

Ramón Piñeiro reúnese en Vigo con Ramón de Valenzuela, quen comezara a reconstrucción do Partido Galeguista na órbita da Unión Nacional que controlaban os comunistas, pois era da opinión de que a Unión Soviética sairía moi reforzada da guerra pola súa contribución decisiva na derrota do nazismo e fascismo. A opinión de Ramón Piñeiro era máis prudente. Dunha banda, a reconstrucción do Partido Galeguista correspondíalle ó seu secretario xeral, Manuel Gómez Román, (quen xa o puxera en marcha xunto con outros correligionarios como Francisco Fernández del Riego) e doutra, aínda que a contribución dos soviéticos na derrota de Hitler fora moi importante, tamén o fora a dos americanos, logo non parecía probable que estes deixasen tanto protagonismo a Stalin na Europa que saíse do conflito.

Reúnese posteriormente con Xaime Illa Couto, Servando Gómez-Aller de la Vallina, Francisco Fernández del Riego e Manuel Gómez Román, ós que informa da súa relación con Ramón Valenzuela e dos propósitos deste. Acordaron que Ramón Piñeiro reiniciase os contactos cos galeguistas máis significados para coñecer a situación e os membros

que estaban dispostos a reiniciar o compromiso co Partido Galeguista. Deciden crear un Comité Ejecutivo constituído polo mesmo Ramón Piñeiro, Ramón Otero Pedrayo, Manuel Gómez Román, Plácido Castro e Francisco Fernández del Riego.

Ramón Piñeiro frecuenta, en Madrid, o faladoiro galeguista do café La Granja del Henar, xunto con Ben-Cho-Shei, Evaristo Mosquera, Álvaro Gil e Fermín Penzol. Será Fermín Penzol o seu colaborador nos comezos da actividade política na clandestinidade que en 1943 emprende Ramón Piñeiro e nas reunións con políticos cataláns e vascos da oposición. Ramón Piñeiro, anos despois, aconsellaría establecer en Vigo a Fundación Fermín Penzol (coa súa valiosísima biblioteca) que sería, ademais, accionista maioritaria de Galaxia.

Vive o esmorecido ambiente intelectual da universidade madrileña. Dos seus profesores lembrará unicamente a García Morente; das lecturas, a *Introducción a la Filosofía* de A. Müller.

Interesado pola política galeguista desenvolvida en Bos Aires na clandestinidade e a través dos vascos conecta con Castelao, que envía cartas a Paz Andrade e Otero Pedrayo. Contacta coa Alianza Nacional de Forzas Democráticas e reforza a presenza dos galeguistas na oposición democrática contra o franquismo. Intensifica as relacións cos grupos vasco e catalán do interior e do exilio, segundo o acordo tomado na asemblea galeguista de 1943, celebrada en Coruxo na casa de Fernández del Riego.

A proposta inglesa de restaurar en España a democracia baixo a fórmula monárquica, a necesidade de que Castelao deixara o exilio e se incorporara á política galeguista no escenario europeo e a carencia dunha representación galega no goberno republicano no exilio presidido en París por José Giral (ausencia que os galeguistas pensaban subsanar proponendo a Castelao como ministro daquel goberno) determinarán a viaxe de Ramón Piñeiro a París.

1945.- A derrota do nazismo e do fascismo en Europa aumenta as esperanzas de que se repoña a democracia en España. O goberno americano tamén era partidario da restauración da República. O Departamento de Estado encárgalle a José Antonio Aguirre poñer de acordo os distintos sectores republicanos enfrontados entre si. O 17 de agosto de 1945 tivo lugar unha reunión nas Cortes de México dos deputados españois do exilio. Nomeouse presidente da República a Diego Martínez Barrio, que lle encargou a José Giral que formase goberno. Pola súa banda, o Ministerio Británico de Asuntos Exteriores pensaba que se debía respectar o resultado da Guerra Civil española, xa que o apoio ós vencidos significaría o alongamento do conflito. A proposta que fixeron á Alianza Nacional de Forzas Democráticas consistía na restauración da monarquía parlamentaria, proclamando rei a don Juan de Borbón e excluindo o xeneral Franco da vida pública española.

Ramón Piñeiro sostivo que non debían negociar cos británicos sen comunicarllo antes ás for-

zas republicanas exiliadas, pois eles eran os máis lexítimos defensores da política democrática. Convocouse entón unha reunión en París, sede do novo goberno de Giral, do que formaban parte un ministro catalán (de Acción Republicana de Cataluña, Nicolau d'Oliver) e un vasco (do Partido Nacionalista Vasco, Manuel de Irujo); os galeguistas tamén solicitarían o nomeamento dun representante seu nese goberno e propuxeron a Castelao.

1946-1948. No mes de marzo de 1946 viaxa a Francia clandestinamente co obxectivo de convencer a Giral para que incluíse un ministro galego –Castelao– no seu goberno e para coñecer os seus proxectos e medios dos que dispuñan para restaurar a democracia en España. A proposta de Castelao para ministro presentaba dous inconvenientes; dunha banda, a inimidade persoal entre el e o presidente Giral, e doutra, que este último xa contaba con outro candidato para o posto, Manuel Portela Valladares, a quen apoiaban os comunistas do exilio e o vasco José Antonio de Aguirre, quen o consideraba unha figura máis axeitada para reforzar o difícil papel do goberno no exilio ante as chancelerías do estranxeiro. Giral declinou a posibilidade inmediata de ampliar o seu goberno e expuxo que os seus proxectos eran restaurar a República mediante folgas, trasladar o goberno de París a Madrid, convocar un referendo para que o pobo decidira entre a monarquía ou a república, elaborar un censo e celebrar eleccións. Sen embargo, admitiu non ter conseguido o apoio diplomático de ningún país, só a simpatía de Francia.

Profundamente desolado, Ramón Piñeiro volve a España aló polos primeiros días de abril, coa idea de elaborar a alternativa democrática dende España, pois no exterior semellaba máis que problemática. O 9 de abril de 1946 asiste ó faladoiro do café La Granja del Henar, onde se atopa con Fermín Penzol, Álvaro Gil, Evaristo Mosquera e outros compañeiros do Partido Galeguista. Nesta reunión comunicalles que ía ó Café Pidoux, onde pensaba ver uns amigos. Tentaron disuadilo, pois era perigoso ir a aquel lugar de reunión habitual de elementos da oposición clandestina, pero el acudiu a reunirse naquel café da Gran Vía madrileña con outros membros da Alianza Nacional de Forzas Democráticas para deseñar a estratexia política a seguir trala viaxe a París e a súa entrevista con Giral. A policía, que seguía a un membro da CNT dende Barcelona, entra no café e detén a varios dos reunidos, aínda que algúns deles puideron fuxir. Na redada foran detidos tamén os irmáns Cesáreo e Camilo Saco, galeguistas de Monforte de Lemos, e o nacionalista vasco Koldo Mitxelena.

Desde o mesmo día da detención estiveron internados nos calabozos da Dirección Xeral de Seguridade na Porta do Sol. Ramón Piñeiro permanece alí vinteseis días. O 5 de maio ingresa na Prisión Central de Alcalá de Henares e posteriormente é condenado por un consello de guerra a seis anos de prisión que cumpriu en parte nos cárceres de Alcalá de Henares, Yaserías e Ocaña.

Xa no cárcere, a muller de Xosé Ramón Fernández-Oxea, Isabel Algara, que era funcionaria do Ministerio de Xustiza, era o seu contacto co

exterior, finxindo entre eles un parentesco inexistente. Nas cartas que lle escribía a Isabel –en realidade relación epistolar cos galeguistas do exterior como Otero Pedrayo– explicáballe o sucedido para informar os amigos e reforzar a declaración que fixera ante a policía, pois estas ían ser lidas pola censura. A súa estancia na cadea dedicouna ás numerosas lecturas fornecidas polo seu amigo Fermín Penzol e a realizar traballos de tipo cultural; por exemplo, dáballes clase ós demais presos.

Cae o goberno republicano no exilio que presidía Giral substituído polo gabinete de Rodolfo Llopis, que de acordo co goberno inglés tenta restaurar en España a democracia baixo a fórmula dunha monarquía parlamentaria. Castelao rexeita a iniciativa e queda fóra do goberno de Llopis. O Partido Galeguista na clandestinidade envía a Castelao un informe no que se indica o perigo de quedar fóra do xogo político, informe redactado por Fermín Penzol, pero atribuído a Ramón Piñeiro. Castelao non acepta o informe e, en 1947, envía a Rodolfo Prada para que visite a Piñeiro no cárcere. Pero as discrepancias entre o galeguismo do interior (do que Piñeiro é destacado dirixente) e do exterior na emigración (que Castelao encabeza) non se solucionan e aínda se agravarán despois da morte de Castelao en xaneiro de 1950.

1949.- No mes de marzo sae do cárcere cunha importantísima perda de visión, pero incorpórase á actividade galeguista na clandestinidade. O panorama é desolador. O goberno de Giral, do que Castelao chegou a ser ministro, caera en decembro do ano 1946 debido ós enfrontamentos internos, de xeito

que a loita política pola restauración da democracia fracasara. Mentres, a situación de Franco se estabiliza: no ámbito internacional o goberno francés abre de novo a fronteira en 1948 e firma un acordo comercial con Madrid; algúns bancos dos Estados Unidos concédennlle creditos ó goberno español. No ámbito nacional, a entrevista entre Franco e don Juan de Borbón no verán de 1948 contribúe a dificultar o plan británico para restaurar a monarquía parlamentaria e con ela a democracia.

Instálase coa súa muller, Isabel López García, en Santiago de Compostela, no cuarto piso do número 15 da rúa Xelmírez, onde vivirá ata o seu pasamento en 1990.

Co pseudónimo *Luis Veiga do Campo*, publica no "Suplemento del sábado" de *La Noche*, de Santiago de Compostela, o artigo "A poesía de Luís Pimentel" (12-XI-1949). Co mesmo pseudónimo colabora no semanario portugués *Seara Nova*, onde en 1952 aparece o seu artigo "Perspectiva galega do problema peninsular".

Galaxia foi... Froito da experiencia e reflexión do núcleo galeguista que actuou clandestinamente durante os anos 40 para facer presente dentro da oposición democrática ó réxime a reivindicación dos dereitos de Galicia. En chegando o ano 50 –explícanos Ramón, protagonista principal daquela actividade que o levou á cadea, xunto cos irmáns Saco López, onde estiveron máis de tres anos, de 1946 a 1949–, xa se botaba de ver que os esforzos realizados desde a clandestinidade non podían modificar o curso da situación vixente, mentres

o paso dos anos ía profundizando a desgaleguización das novas xeracións. Situación certamente avésia que reclamaba do galeguismo un desdoblamento de actividades: por unha banda, proseguir a súa presenza reivindicativa dentro da oposición clandestina, por outra banda iniciar unha presenza pública para espertar a conciencia galega nas novas xeracións, desgaleguizadas pola presión ideolóxica estatal.

Para levar a cabo esta segunda actividade –achegarse ás novas xeracións e espertar nelas a conciencia galega–, non había outro camiño que o cultural. Certamente que era moi estreito, moi limitado nas súas posibilidades inmediatas; pero, naquela altura, non había outro. Era necesario emprender a longa andaina cara a un horizonte firme no ideal, pero indefinido na súa perspectiva temporal. A carón da batalla sotarega da oposición clandestina era preciso emprender a batalla pública da actividade cultural. E así se decidiu.

Instrumento e cobertura para esta batalla político-cultural foi a Editorial Galaxia, asociando nela a tódolos militantes e simpatizantes galeguistas, e figurando entre os seus dirixentes, elixidos na asemblea do Hotel Compostela, o arquitecto don Manuel Gómez Román, secretario xeral do Partido Galeguista, e Francisco Fernández del Riego, que o fora do primeiro Consello da Federación de Mocedades Galeguistas...³

³ Xaime Isla Couto, "Ramón e Galaxia", en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, p. 53.

1950.- O 25 de xullo nace a Editorial Galaxia nun xantar-aseblea que xuntou a moitos galeguistas nos baixos do hotel Compostela en Santiago. Ramón Piñeiro non puido asistir ó acto por atoparse en Santander para operarse de cataratas no hospital de Valdecilla. Cobra forma o proxecto de fundar unha editorial, apoiado por Xaime Illa Couto, Fernández del Riego, Manuel Gómez Román e outros, entre eles Ramón Piñeiro, aínda que este nun primeiro momento se amosara reticente coa viabilidade do proxecto e os atrancos de tipo administrativo que prevía ían xurdir. O obxectivo era darlle cobertura legal ó galeguismo e, deste xeito, aqueles militantes que rexeitaban temerosos as actividades ilegais terían unha plataforma legal dende a que loitar pola cultura e moi especialmente pola lingua do país. Iníciase a publicación de libros básicos que acheguen á sociedade galega a súa propia realidade cultural. Edítase a *Histoira da literatura galega* de Francisco del Riego, a *Historia de Galicia* de Risco e posteriormente a *Gramática del gallego común* de Ricardo Carballo Calero. Pero a recuperación da realidade cultural debía ir acompañada do estudio doutros aspectos, fundamentalmente a economía, polo que se comeza a publicar a *Revista de Economía de Galicia*, dirixida por Xaime Illa Couto, e mesmo se crea unha colección para novas publicacións sobre o tema.

Os fundadores de Galaxia tiñan vontade integradora, o seu proxecto debía incorporar as figuras consagradas do galeguismo antes da Guerra Civil (Ramón Otero Pedrayo, Vicente Risco,

Florentino López Cuevillas, Castelao, Cabanillas, etc.) e aqueles intelectuais de Galicia que aínda estaban fóra dos círculos galeguistas (Domingo García-Sabell, Celestino Fernández de la Vega, Juan Rof Carballo, Luís Pimentel, etc.), pero tamén garantir o futuro incorporando as novas xeracións, para o que se crea unha nova colección –titulada Illa Nova– que se converterá no vehículo editorial dos mozos nados despois da guerra e ata daquela desvinculados da tradición histórica do galeguismo.

Calla tamén a idea de publicar unha revista e nace así a *Colección Grial*, que padece múltiples atrancos administrativos naquela etapa do franquismo. Isto explica que se publicara, inicialmente, en forma de cadernos numerados de carácter monográfico, que se editaban como obras colectivas para que non os considerasen como números dunha mesma publicación periódica.

Comeza Ramón Piñeiro a súa xeira de viaxes a Barcelona. Entre este ano e 1975 fixo arredor de vinte viaxes á capital catalana para establecer e reforzar contactos políticos e desenvolver actividades culturais. Mantivo fonda amizade con políticos cataláns, sobre todo con Miquel Coll i Alentorn, que logo sería presidente do Parlament catalán. No Centro Galego de Barcelona, presidido por Manuel Casado Nieto, deu varias conferencias e tivo entrevistas con significados catalanistas. Nesta tarefa de coñecemento e achegamento galego-catalán contou coa colaboración de Fermín Penzol, Xaime Illa Couto e Fernández del Riego.

A partir deste ano 1950 a orientación que manifestou o galeguismo foi fortemente criticada polos galeguistas do exterior. O Consello de Galicia de Bos Aires criticaba os galeguistas do interior e sostíña que a única fórmula política aceptable para o futuro era a República, como sempre defendera Castelao fronte ós galeguistas que quedarán en Galicia. Pola contra, estes, xunto cos nacionalistas vascos e cataláns, os socialistas e os cenetistas, vían cada vez máis difícil a restauración da República e pensaban que o importante era a recuperación da democracia e non a forma de goberno do futuro réxime. Ademais, os galeguistas do interior non aceptaban a posibilidade de que o Consello de Galicia se transformase no verdadeiro ou superior goberno do galeguismo, e estimaban que a dirección debería ser exercida dende a mesma Galicia. Entre ámbalas dúas partes sempre se mantiveron as boas relacións, aínda que cada unha tivese un posicionamento firme e distinto sobre cal debía ser o camiño a seguir para desenvolver o seu traballo a prol do galeguismo.

1951.- Aparece no mes de abril o primeiro caderno da *Colección Grial* –co título de "Presencia de Galicia"– no que Ramón Piñeiro publica o seu artigo "Significado metafísico da saudade", que causa fonda impresión no ámbito cultural galeguista. En xullo dese mesmo ano este artigo foi reproducido na *Revista Filosófica*, editada en Coimbra polo profesor Joaquín de Carvalho. Volverá sobre a saudade –clave da identidade do sentir galego– en sucesivos traballos e reunirá todos –cinco en

total– no libro *Filosofía da saudade* (Galaxia, 1984). Anos máis tarde, en 1988, redactará a voz "saudade" para a *Gran Enciclopedia Gallega*.

O 6 de xuño Juan Aparicio, director do xornal *Pueblo*, escribe unha carta aberta ó ministro Raimundo Fernández Cuesta onde mostra a súa irritación pola había pouco iniciada *Colección Grial* e outras manifestacións públicas das culturas non oficiais. O artigo, extremadamente violento, chega a ameazar a Ramón Piñeiro. Pouco despois Aparicio foi nomeado Director Xeral de Prensa e dende este cargo suspende a colección e pon múltiples impedimentos para publicar a tradución galega do pequeno texto de M. Heidegger que preparaban Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro e que non podería ver a luz ata tempo despois.

Ese mesmo ano recibe o premio de tradución da Editorial Bibliófilos Gallegos de Santiago de Compostela pola tradución ó galego –en colaboración con Celestino Fernández de la Vega– do *Cancioeiro da Poesía Céltiga* (*Alt-keltische Dichtungen*) de Julius Pokorny. A obra aparece publicada en 1952 pola editorial que convocara o premio.

Ramón Piñeiro realizaba o labor de relacionar un elevado número de galeguistas de toda Galicia para informarlles das actividades e logros acadados e crear deste xeito unha conciencia de grupo integrado nun proxecto común. A finais dos anos 50 existe un núcleo galeguista artellado ó redor de Ramón Piñeiro e o proxecto político-cultural de Galaxia. Pensando no futuro, os respon-

sables de Galaxia tiñan un interese especial en incorporar os mozos universitarios á vida cultural galega. A ese labor dedicou Ramón Piñeiro moito tempo, entusiasmo e paciencia, recibindo durante anos na súa propia casa da rúa Xelmírez de Santiago, convertida nunha especie de seminario permanente, a centos de estudantes da Universidade compostelá que eran captados por Ramón Piñeiro para que elixisen libremente o seu camiño dentro do galeguismo segundo as súas inquietudes. O que el pretendía era que aqueles rapaces adquirisen conciencia galega e que despois cada un deles, en función das súas actitudes, a súa vocación e a súa vontade, decidisen o grao de compromiso que estaban dispostos a adquirir co país. Ese labor de galeguización da mocidade universitaria e a dirección de Galaxia foron as tarefas prioritarias de Ramón Piñeiro nos anos cincuenta e sesenta.

- 1952.- Publica o artigo "A saudade en Rosalía", integrado no volume colectivo *7 ensaios sobre Rosalía* que Galaxia dedicou ó estudio da poeta e onde tamén colaboran Carballo Calero, Rof Carballo, García-Sabell, Carlos Maside, Celestino Fernández de la Vega e Jacinto de Prado Coelho.
- 1953.- Aparece o seu traballo "Para unha filosofía da saudade" incluído no libro colectivo *La Saudade* que publica a editorial Galaxia e no que se recollen diferentes estudos sobre o tema.

...No cadro así delimitado inscríbese de modo natural a concepción piñeirana da saudade. Esta representa, por un lado, a

vivencia "única e indiferenciada" que precisa o novo clima non-lóxico, e, por outro, ofrece a ancoraxe antropolóxica que esa filosofía precisa, pero que segundo Piñeiro non posúe senón que só anticipa metafisicamente. Sobre todo o primeiro punto resulta decisivo para a caracterización concreta da saudade.

A saudade é ante todo sentimento, co cal queda acoutada como ámbito específico dirixido ó mundo interior do home, fronte ó entendemento e á vontade, que remiten ó mundo exterior. De paso, serve tamén para reforzar a intención identificadora: fronte ós gregos, centrados no entendemento e ós alemáns, na vontade, a cultura galaico-portuguesa vive na terceira facultade, no sentimento.

Pero, como o mostra o seu carácter "inefable" e "misterioso", trátase dun sentimento sen referencia concreta, dun puro sentir. Co cal distínguese de tódolos demais sentimentos sempre caracterizados polo obxecto ó que remiten e polo mesmo non aptos para a radical ancoraxe metafísica: velaí asegurada a nosa participación á cultura universal, pois só a tradición galaico-portuguesa cultivou de modo intenso ese puro sentir. Ó mesmo tempo queda prefigurada a concepción da saudade, pois a carencia de obxecto concreto permite delimitar a súa esencia.

En efecto, a saudade, posto que non sente nada externo ó home, está indicando que o que sente é o home mesmo: a nosa singularidade, a nosa soidade ontolóxica...

Con esto Piñeiro tiña asegurado o fundamental. Pero quedaba aínda unha nota definitoria: a referencia ó Ser. Xusto porque é soidade, a saudade éo de algo; a saber, da plenitude da que participa pero que non é, da que se sente isolada e que polo mesmo apetece: do Ser. De aí a oscilación de Piñeiro entre falar de "soidade" ou –creo con moito maior acerto– de "singularidade", e do seu perenne e xusto esforzo por conxuntar ambas denominacións...⁴

1954.-Frecuenta o faladoiro galeguista dos baixos do Hotel Compostela, en Santiago. Fálase de libros, exposicións, concertos e outros temas. Xosé Mª Beiras, Ramón Lugo, Franco Grande, Carlos A. Baliñas, García-Sabell, Méndez Ferrín e Ramón Lorenzo asisten ás xuntanzas, polas que de cando en vez pasaban Otero Pedrayo, Borobó ou Aquilino Iglesia Alvariño:

...Pero quen non faltaba nunca e, sin facerse notar, levaba a "dirección espiritual" era Piñeiro...⁵

⁴ Andrés Torres Queiruga, "Ramón Piñeiro: A saudade elevada a rango metafísico", en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, p. 115.

⁵ Carlos A. Baliñas, "O recanto da Filosofía", en *Ramón Piñeiro y su circunstancia*, Madrid: GRUGALMA, 1993, p. 6.

- 1955.- Envía a comunicación "A Filosofía e o Home" ó I Congreso Nacional de Filosofía celebrado en Braga. Este texto será publicado posteriormente nas actas do congreso e no seu libro *Filosofía da saudade*.

O faladoiro do Hotel Compostela pasa ó Café Español, na rúa do Vilar, e agora a figura central é Otero Pedrayo, que engaiola a todos co seu poderío verbal e a súa prodixiosa memoria. Asisten Ramón Piñeiro, Franco Grande, Bouza Brey, Río Barja, Gonzalo R. Mourullo, Álvaro Cunqueiro, Fernández del Riego, Carballo Calero, Daniel Cortezón, Méndez Ferrín, Parga Pondal, Ferro Couselo, Carlos Maside e outros, con máis ou menos frecuencia. Otero falaba moito de Risco e de Castelao.

Ramón Piñeiro promove activamente o galeguismo, a conciencia galega entre os máis mozos. Pon á súa disposición a súa biblioteca particular, apoia os artigos que sobre política internacional escribe Ramón Lugrís en *La Noche*, abre no faladoiro o debate de temas político-culturais de actualidade, orienta os escritos editoriais da *Revista de Economía de Galicia* e prolonga as conversas no seu piso, no nº 15 da rúa Xelmírez, cos mozos que asistían ós faladoiros, etc.

- 1956.- Redacta o relatorio titulado "A defensa do idioma, vencello espiritual de tódolos galegos", presentado no Primeiro Congreso da Emigración Galega celebrado en Bos Aires para conmemorar o centenario do Banquete de Conxo. O traballo figura avalado coas sinaturas de Ramón Cabanillas, Ramón Otero Pedrayo, J. Rof Carballo, Domingo

García Sabell, Ricardo Carballo Calero, Celestino Fernández de la Vega, Francisco del Riego e Xaime Illa Couto.

Ramón Piñeiro concibira a idea da elaboración dun "Gran Dicionario da Lingua Galega", para o que sería necesario un labor documental previo, destinado a recoller tanto o léxico histórico e literario como a fala viva. O órgano encargado de realizar esta tarefa sería un Padroado da Lingua Galega, que se ocuparía de artellar a adecuación dos medios técnicos. O Padroado estaría integrado por elementos representativos da emigración e mais de Galicia. Os galeguistas do interior estableceron comunicación cos da emigración, pero o proxecto non obtivo éxito.

Escribe o limiar do libro de Daniel Cortezón, *As covas do rei Cintolo*, publicado en Vigo pola editorial Galaxia.

Xunto con Celestino Fernández de la Vega é o responsable da traducción, introducción e notas do ensaio do filósofo alemán Martin Heidegger, *Von Wessen der Wahrheit*, en galego *Da esencia da verdade*, editado tamén por Galaxia.

1957.- Na asemblea celebrada en Santiago e que presidían Otero Pedrayo, Cabanillas e Gómez Román, con asistencia de representantes do galeguismo na emigración, presenta a ponencia "Nova orientación do galeguismo", onde reconece o fracaso das actividades políticas democráticas na clandestinidade e sinala que é no terreo cultural onde se está a producir a loita política do galeguismo co franquismo, rexeitando a posición do galeguismo

na emigración, ancorado na defensa da República e do Estatuto.

1958.- A editorial Galaxia publica o volume I do *Diccionario Enciclopédico Castellano-Gallego* de Eladio Rodríguez González, que constará de tres tomos, produto dun esforzo laborioso e empeño case teimudo de Ramón Piñeiro por rescatar esta obra inédita do que fora distiguido poeta e presidente da Real Academia Galega. No 1960 aparecerá o II tomo e, posteriormente, o III no 1961. O mesmo Ramón Piñeiro preparou o Apéndice deste Diccionario.

No nº 10 (Ferrol, 1958) de *Aturuxo*, "Revista de poesía y crítica", monográfico dedicado a Luís Pimentel, publica o artigo "Galicia e Rosalía na poesía de Luís Pimentel". No mesmo número, con textos dedicados ó poeta lugués, colaboran Carballo Calero, Manuel María, Aquilino Iglesia Alvariño, Cunqueiro, Luz Pozo, Ánxel Johán, Mario Couceiro, Eduardo Moreiras e outros nomes salientables.

Seguramente foi Pimentel o escritor sobre o que escribiu con máis frecuencia. Artigos da súa autoría arredor do escolleito lírico lugués apareceron en diferentes medios de prensa como *La Noche* (Santiago), *Gaveta* (A Coruña), *Galicia* (Bos Aires), *Galicia Emigrante* (Bos Aires), *Nordés* (A Coruña), etc. En 1990, cando se lle dedica a Pimentel o Día das Letras, colabora con novas achegas nas publicacións da Real Academia Galega e de Edicións Xerais sobre o poeta.

- 1959.- Escribe o limiar ó libro *50 dibuxos de Maside*, publicado por Galaxia.
- 1961.- Prologa o libro de Xosé Luís Méndez Ferrín, *O crepúsculo e as formigas*, que publica a editorial Galaxia.
- 1962.- Na súa tarefa de conciliar os galeguistas de Galicia cos da emigración (cos que discrepara no tipo de actuación ou de praxe política a partir do remate da guerra civil), envía un informe ós galeguistas de Bos Aires –partidarios de manter alá o Consello da Cultura promovido por Castelao– no que solicita a súa colaboración e axuda para desenvolver a estratexia galeguista no interior. A colaboración non chegou e as discrepancias continuaron.
- 1963.- O 5 de maio inaugúrase oficialmente a Biblioteca Penzol. Ramón Piñeiro aconselláralle ó seu amigo Fermín Penzol o emprazamento en Vigo da Fundación, pois nesta cidade non había ningunha biblioteca galega importante.

Chegado Manuel Fraga ó Ministerio de Información e Turismo, autorízanse algunhas publicacións caracterizadas polo seu posicionamento crítico fronte ó réxime: reaparece *Revista de Occidente*, comeza a súa xeira *Cuadernos para el Diálogo*, fundada e dirixida polo exministro Joaquín Ruiz Jiménez e, no ámbito galego, Galaxia acada a autorización para a edición dunha revista –*Grial*– de periodicidade trimestral. No mes de setembro imprímese esta revista. Os seus directores pretendían reafirmar a apertura cultural a Europa; dunha banda, coa evocación do camiño

francés –Galaxia– e doutra –*Grial*– coa referencia á lenda artúrica. *Grial* aparece co subtítulo «Revista galega de cultura». Aínda que fora designado como director un xornalista, a verdadeira dirección exercíana Ramón Piñeiro e Francisco Fernández del Riego, que só cesaron na súa tarefa cando se celebrou o vixésimo quinto aniversario da súa aparición, con cen números editados. A revista supuxo, en palabras do propio Piñeiro:

...De seguido se converteu nunha revista de prestixio, dentro e fóra do país, na que colaboraron xentes de todas as ideoloxías do galeguismo e que levou a cabo un labor tanto de estudio da realidade galega, como de información da cultura exterior, seguindo a filosofía aperturista da que xa temos falado...⁶

Ó longo deses vintecinco anos de codirección de *Grial* escribiu para a revista un total de corenta e tres colaboracións, ben de carácter ensaístico, ben de tipo crítico ou epistolar. Comentou libros de García-Bodaño, Neira Vilas, Méndez Ferrín, Basilio Losada, Cunqueiro, Carballo Calero, Fole, Vicente Risco, etc. No número 100 (1988) publicou o artigo "25 anos de *Grial*". A súa derradeira colaboración apareceu no número 103 (1989) –monográfico dedicado a Martin Heidegger– co título "Heidegger na cultura galega".

⁶ Ramón Piñeiro, *Da miña acordanza* (Memorias), Vigo: Galaxia / Fundación Caixa Galicia, 2002, p. 118.

Prologa o libro de Ramón Lugo, *Vicente Risco na cultura galega*, publicado por Galaxia.

O día 7 de xullo, os académicos Otero Pedrayo, Carballo Calero e Xulio Rodríguez Yordi presentan a candidatura de Ramón Piñeiro á Real Academia Galega para cubrir a vacante deixada por Manuel Banet Fontenla. Informan favorablemente a proposta Antón Fraguas, Fernández del Riego e Otero Pedrayo. O día 29 de nadal é elixido por unanimidade membro numerario da Real Academia Galega. Ata catro anos máis tarde non tivo lugar a recepción solemne (25 de novembro de 1967) na que le o discurso de ingreso "A lingoaxe e as línguas", onde fai unha profunda análise da importancia das linguas en tódolos eidos da cultura dun país e en especial do problema da lingua galega.

1964.- Nace a Unión do Pobo Galego, froito da división en grupos xuvenís do movemento galeguista, ata daquela unido baixo a dirección de Ramón Piñeiro.

Seguindo o modelo que funcionaba en Europa, Ramón Piñeiro sostíña que as forzas políticas emerxentes trala instauración da democracia ían ser o Partido Comunista –xa existente–, o Partido Socialista e un Partido Demócrata Cristián. Daquela propiciou a fundación dos dous últimos coa intención de que esas forzas xa funcionasen en Galicia organizadas polos galeguistas e non dirixidas dende Madrid, pero non conseguiron implantarse con solidez na sociedade galega.

1966-1970. Imparte cursos de verán no Middlebury College de Vermont (Estados Unidos), invitado

por Emilio González López. Fala sobre Unamuno, Ortega y Gasset e o pensamento e a sociedade española no século XVIII. Viaxa por Estados Unidos. Reencontra a dous amigos e compañeiros do cárcere, Nicolás Sánchez Albornoz e Juan García Durán. Imparte un total de cinco cursos, un por ano. A súa dona, Isabel, dá clases de conversa en español ós estudantes norteamericanos. En 1966 asiste ó VI Coloquio Internacional de estudos Luso-Brasileiros celebrado nas universidades de Harvard e Columbia No ano 1970 pasa González López á situación de xubilado e, en adiante, xa non pode convidar a Ramón Piñeiro, que non volverá ós Estados Unidos.

Nas súas estadias en Norteamérica aqueles anos, visitou Nova York, Atlanta, Xeorxia, Conneticut, Rochester e West Point, pero foron as Fervenzas do Niágara o espectáculo da natureza que máis o emocionou. En 1970 escribe a Ánxel Fole unha carta (incluída en *Olladas no futuro*) na que dá conta destas viaxes.

O día 25 de novembro de 1967 ingresa na Real Academia Galega co discurso “A Lingoaxe i as línguas”; o encargado de responderlle é Domingo García-Sabell. O texto do discurso foi publicado pola editorial Galaxia. Posteriormente foi reeditado polo Consello da Cultura Galega, con carácter póstumo, no ano 1994.

1970.- Colabora estreitamente co doutor Agustín Sixto Seco, que preside a xunta de goberno do Padroado Rosalía de Castro, creado en 1947. Dez anos despois, no 1980, continuará a prestar axuda ó doutor ferrolán que agora preside a Fundación Otero

Pedrayo, da que Ramón Piñeiro colaborará na redacción dos Estatutos. A Fundación farase cargo da doazón do Pazo de Trasalba –que figuraba no testamento de Otero Pedrayo– á editorial Galaxia polo seu esforzo a prol da cultura galega.

1971.- É un dos participantes na proposta de unificación morfolóxica da lingua dirixida á Real Academia Galega para a súa discusión. Esta proposta constituirá o xermolo do que serán as Normas ortográficas e morfolóxicas do galego.

Participa na Semana Cultural de Galicia e Portugal organizada en Coimbra pola Universidade da cidade e a Real Academia Galega.

...Pero é no seu Discurso de ingreso na Academia, “A lingoaxe i as lingoas”, onde formula de maneira rigorosa en qué radica ese valor esencial da lingua como elemento definidor dun pobo.

A lingoaxe é unha facultade exclusivamente humana. Pola lingua, ó contrario das outras especies biolóxicas, o home libérase da realidade sensorial que o rodea porque a palabra actúa como representación simbólica da realidade mesma. E con eso libérase tamén da dependencia do presente (pode pola fala trasladarse ó pasado); libérase da dependencia instintiva da especie (non opera necesariamente co autono-mismo instintivo das outras especies animais); e libérase tamén da dependencia psicolóxica coa colectividade (porque aínda que é un ser social pode realizarse como individuo dentro dela). «Pola palabra o

home converte o medio en mundo. O mundo é, en rigor, unha creación do home. Mentres que o medio é unha realidade dada, o mundo é unha realidade creada». Ora, esta realidade, exterior e interior, é en principio un caos, un continuum que só pola nominación se fragmenta en unidades discretas; é pola palabra como convertemos o caos en orde. (O exemplo clásico que manexan os lingüistas é o do espectro das cores, realidade que é analizada en unidades distintas en cada lingua). A lingua mesma non é pola súa parte algo que pertenza ó herdo biolóxico do home, nin é tampouco algo que cada home téñ que inventar ex novo cando empeza a falar; é unha creación cultural transmitida, estable e cambiante á vez. É precisamente por cambiante polo que a linguaxe se realiza historicamente nas linguas concretas. Por eso onde hai unha lingua hai unha cultura orixinal. Entón, se a realidade é un caos e unha lingua é unha representación simbólica desa realidade xa que cada palabra designa de modo arbitrario un fragmento dese continuum, cando aprendemos a falar aprendemos unha maneira de pensar o mundo. Velaquí o profundo significado antropolóxico que téñ unha lingua; velaí tamén en qué consiste o «círculo máxico que traza cada lingua ó redor do pobo que a fala» (idea de Humboldt que Piñeiro suscribe).⁷

⁷ Antón Santamarina, "Piñeiro e a lingüística", en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, pp. 144-145.

- 1973.- Escribe o prólogo ó libro de Eduardo Menéndez-Valdés Golpe, *Separatismo y unidad (una unificación histórica)*, publicado en Madrid pola editorial Seminarios y Ediciones.
- 1974.- Publica o libro *Olladas no futuro* na editorial Galaxia. Nestas páxinas recompila un conxunto de corenta e oito traballos sobre temas moi variados, aínda que todos relacionados con Galicia e publicados na prensa entre 1949 e 1973. Neles figuran as súas ideas ó redor da obra ou da personalidade dalgunhas das figuras máis senlleiras da nosa cultura (Rosalía, Castelao, Otero Pedrayo, etc); outros tratan temas circunstanciais da realidade galega (ben na súa dimensión cultural: a lingua, o pensamento, etc., ben na súa dimensión social: a emigración, contraposición aldeán/cidadán, etc., pero tamén na súa dimensión económica: a técnica, a industrialización, etc.). Pechan o libro un grupo de traballos que reflicten impresións sobre a situación espiritual de Europa.

...Pódese dicir que a vida política de Ramón Piñeiro é unha responsabilidade galeguista permanente posta de manifesto en cada momento de xeito distinto segundo as circunstancias, ás que sempre está atento e ás que sempre valora polo miúdo.

Nos tempos do franquismo encetou unha batalla cultural que pretendía facer do galeguismo un imperativo ético dos galegos. A eficiencia desta política probouse polo auxe que acadou o galeguismo nos anos 60 e 70 en comparanza cos anos da República.

Coa chegada da democracia, e diante da posibilidade de instaurar a Autonomía en Galicia, a responsabilidade plásmase en diversas actuacións, que respondía á intención de que as discrepancias entre partidos se estableceran por riba da aceptación das bases nas que se fundamente a pervivencia e o futuro do país. Pensaba que, se non hai consenso nesta aceptación, os desacordos serán radicais, alonxarán ós partidos e illarán máis as súas posicións, dificultando o diálogo naqueles temas nos que cabería a confrontación. Quería que non houbera na Autonomía, como houbo noutrora, partidos inimigos do galeguismo e da galeguización. El sabía ben que a loita partidaria non podía facerse sobre do idioma ou a cultura galega, se non era co grave risco de desestabilizar a Autonomía e disgregar o país. Partindo do que debe ser común a todo o pobo, pode facerse rexurdir Galicia coa aportación, entón xa si, da visión particularista de cada grupo.

Toda a súa vida loitou Piñeiro para conseguir que tódalas forzas políticas, económicas e sociais recoñecesen as señas de identidade de Galicia e reivindicasen os seus dereitos como pobo. E loitou con tal forza, entrega e convencemento que, como tén dito Fole, fixo conciencia da conciencia de Galicia.⁸

1975.- Publica "Saudade e Sociedade, dimensións do Home", texto correspondente á conferencia pronunciada na Aula de Cultura de Vigo nese mesmo ano dentro dun ciclo organizado por Álvaro Cunqueiro sobre "Galicia e o home galego".

⁸ Benxamín Casal, "A política como un deber", en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, p. 156.

1977.- Na súa casa de Santiago, o día 18 de febreiro, reúnese con Lorenzo Varela, Díaz Pardo, Celestino Fernández de la Vega, Valentín Paz Andrade, Luís Seoane e Xosé Luis Rodríguez Pardo para fundar a Sociedade Anónima Instituto Galego de Información, que en 1978 convocaba a primeira xuntanza de accionistas. A idea partira de Lorenzo Varela, pero Ramón Piñeiro participou moi activamente na configuración e orientación do proxecto, que, convertido en institución cultural galega, ten a súa sede en terreos de San Marcos, preto de Santiago.

Ramón Piñeiro é un dos asinantes do "Manifesto dos 29" no que se demanda un pacto galego para que os partidos que conseguisen representación parlamentaria nas Cortes aceptaran o compromiso de defender os intereses de Galicia e situala ó nivel das nacionalidades históricas vasca e catalana, asumindo (se fora posible) o federalismo como forma de configuración política do novo Estado democrático que ía xurdir das eleccións xerais do mes de xuño.

O 15 de xuño celébranse as primeiras eleccións democráticas. O Partido Socialista Galego facía un chamamento para que se constituíse unha candidatura unitaria formada por aqueles partidos que aceptaban o federalismo e solicitaba o apoio de Ramón Piñeiro e outros intelectuais galeguistas, que asinan un documento atendendo aquela petición. Finalmente as conversas fracasan e os galeguistas acuden sós ás eleccións para o Congreso, formando parte dunha candidatura conxunta ó Senado apoiada polo Partido Popular Galego, Partido Socialista Galego, Federación

Socialista Galega-PSOE, Partido Comunista e Movemento Comunista de Galicia. Ramón Piñeiro acepta figurar nas listas xunto con outros persoeiros galeguistas como Francisco Fernández del Riego, Valentín Paz Andrade, Celso Emilio Ferreiro e Isaac Díaz Pardo. Os resultados son moi desalentadores para os galeguistas, pois só Valentín Paz Andrade consegue o escano pola provincia de Pontevedra.

Asiste como convidado de honra, ó XV Congreso Internacional de Filoloxía Románica en Rio de Janeiro.

1978.- A nova Constitución é aprobada en referendo. Debido á presión de vascos e cataláns, consagraba no seu texto un modelo de Estado denominado Autonómico, que distaba o mesmo da fórmula federal que dunha simple descentralización administrativa, pero que depositaba unha amplísima capacidade lexislativa nos futuros parlamentos das tres nacionalidades históricas (Galicia, Cataluña e País Vasco). A elaboración dos Estatutos correspondíalles ás Asembleas de Parlamentarios das respectivas Comunidades Autónomas, e logo debería ser aprobada polas Cortes e posteriormente sometida a referendo.

Apróbanse os estatutos da Fundación Otero Pedrayo, redactados provisionalmente por Ramón Piñeiro e Agustín Sixto Seco e posteriormente comentados nas reunións de Galaxia. A Fundación foi declarada «de interese cultural privado» ó ano seguinte e no 1980 fanse públicos os Estatutos.

1979.- Apróbanse os Estatutos vasco e catalán, pero no trámite parlamentario de discusión do Estatuto galego nas Cortes, a UCD iniciou unha política entorpecedora, pois o Goberno sentiu medo á xeneralización do proceso autonómico e ó agravio comparativo que supuña o feito de que a vía constitucional de acceso ó autogoberno fose distinta para as "nacionalidades" que para as "rexións". As dúas forzas políticas dominantes no Parlamento, UCD e PSOE, decidiron iniciar un recorte das competencias de tódalas demais comunidades; deste xeito o caso galego, que xa tiña aprobado o Estatuto no 1936 e polo tanto posuía o dereito ó autogoberno como Cataluña e o País Vasco, sería empregado como límite, rebaixando previamente o seu nivel de competencias. No mes de novembro infórmase da vontade do Goberno de introducir un artigo co que diminuír o nivel competencial do Estatuto de Galicia, ata daquela moi similar ó vasco e ó catalán.

O 21 de novembro os galeguistas, encabezados por Ramón Piñeiro e contando co apoio dalgúns intelectuais independentes, elaboran un manifesto en contra da introducción dese artigo 32, apartado 4º, que pretendía introducirse na Constitución. O escrito foi coñecido como o manifesto «da aldraxe» e foi dirixido á opinión pública. O documento formula unha protesta pola rebaixa de competencias que amosaba o texto autonómico para Galicia que estaba a elaborar a comisión mixta constitucional (Asemblea de parlamentarios galegos). Co apoio de 27 sinaturas o escrito consegue que se rectifique o texto estatutario de

Galicia, que é obxecto dunha puntual reforma –non sen numerosos atrancos e problemas– que mellora a súa redacción inicial.

1980.- Precisamente para sacar adiante o Estatuto Galego autonómico coas máximas competencias e como grupo que estudiase e analizase a situación e futuro de Galicia nos planos cultural, económico, político e social, nace a formación coñecida como Realidade Galega. O 10 de marzo aparece o primeiro manifesto do grupo de estudos Realidade Galega, asociación integrada por sesenta e sete membros (intelectuais e profesionais, encabezados por Ramón Piñeiro) e constituída uns meses antes como resposta á situación de desconcerto que producira o proceso estatutario galego. O manifesto titulado «Ante o referendun» apareceu publicado en *La Voz de Galicia* o día 10 de marzo. Nel o grupo expresaba que "o erro cometido nas Cortes, e recoñecido oficialmente, deberá ser rectificado antes do referendun mediante negociación cos partidos interesados na autonomía". Esta negociación desenvolveuse no outono dese mesmo ano e tivo como resultado a subscripción dun pacto que supuña unha reforma do Estatuto: desaparece a polémica disposición transitoria terceira, que recortaba considerablemente as competencias da nosa Comunidade e mellorou a redacción do artigo 30, co que se afastaba a pantasma dunha supeditación de importantes materias de tipo económico (agricultura, pesca, gandería e minería) ós órganos do poder central. O 21 de nadal foi aprobado en referendun o Estatuto que faría posible o autogoberno de Galicia. O texto estatutario adquire